

УДК 347.97/99

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.19>

СУДДІВСЬКА ЕТИКА ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ЧЛЕНА ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ

Хотинська-Нор О.З.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри нотаріального, виконавчого процесу та
адвокатури, прокуратури, судоустрою ННІ права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
oksnor79@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4480-6677>*

Снідевич О.С.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри нотаріального, виконавчого процесу та
адвокатури, прокуратури, судоустрою ННІ права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
snidevuch-o-s@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4255-3194>*

<https://orcid.org/0000-0002-4255-3194>

Хотинська-Нор О.З., Снідевич О.С. Суддівська етика як складова професійної етики члена вищої ради правосуддя.

У статті автори поставили за мету дослідити значення суддівської етики у контексті формування професійної етики членів Вищої ради правосуддя.

Такий інтерес зумовлений конституційним статусом Вищої ради правосуддя як органу, що відповідає за забезпечення незалежності судової влади, а також формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів. Ця глобальна місія зумовлює ряд необхідних трансформацій статусу члена Вищої ради правосуддя, у змісті якого на сучасному етапі яскраво виражена етична складова.

Системно аналізуючи положення законодавства, автори звертають увагу, що за відсутності власного «етичного кодексу» наразі єдиним інструментом, який орієнтує членів ВРП у питанні дотримання їхньої професійної етики, є норми суддівської етики, що зумовлено законодавчим положенням, відповідно до якого члени ВРП у своїй діяльності та поза її межами повинні дотримуватися встановлених для судді етичних стандартів (частина сьома статті 20 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»).

Для членів ВРП стандарти суддівської етики слугують інструкцією, вказівкою, превенцією, а також регулятором поведінки. На додаток до цього вони слугують інструментом дисциплінування членів ВРП. Це впливає зі статті 24 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», яка передбачає таку підставу для звільнення члена ВРП як грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом члена ВРП або виявило його невідповідність займаній посаді, допущення іншої поведінки, що підриває авторитет та суспільну довіру до правосуддя та судової влади, у тому числі недотримання етичних стандартів судді як складової професійної етики члена ВРП.

У підсумку зроблено ряд висновків: 1) професійна етика члена ВРП наразі не передбачає власних формалізованих правил поведінки. Орієнтиром слугують стандарти суддівської етики, які фактично нині і є нормами професійної етики члена ВРП; 2) професійна етика члена ВРП здійснює регуляторний вплив як на професійну сферу діяльності члена ВРП, так і на його особисте життя; 3) регуляторний характер норм суддівської етики розповсюджується не лише на суддів, а й на інших осіб, які відповідають за забезпечення незалежності судової влади в державі, зокрема членів ВРП.

Ключові слова: суддівська етика, етика судді, професійна етика, Вища рада правосуддя, статус члена Вищої ради правосуддя, суддівське врядування, добросовісність, незалежність судової влади

Khotynska-Nor O.Z., Snidevych O.S. Judicial ethics as a component of professional ethics of a member of the Supreme Council of Justice.

In the article, the authors set the goal of investigating the meaning of the judge's ethics in the context of the formation of the professional ethics of the members of the High Council of Justice.

Such interest is determined by the constitutional status of the High Council of Justice. It is a body responsible for ensuring the independence of the judiciary, as well as the formation of an honest and highly professional body of judges. This global mission determines a number of necessary transformations of the status of a member of the High Council of Justice, the content of which at the present stage has a pronounced ethical component.

Systematically analyzing the provisions of the legislation, the authors draw attention to the fact that in the absence of their own "code of ethics", the only tool that guides the members of the HCJ in the matter of compliance with their professional ethics is the norms of judicial ethics. This is due to the legislative provision, according to which members of the Supreme Council of Justice in their activities and beyond must adhere to the ethical standards established for judges (part seven of Article 20 of the Law of Ukraine "On the High Council of Justice").

For members of the HCJ, the standards of judicial ethics serve as an instruction, guidance, prevention, as well as a regulator of behavior. In addition, they serve as a tool for disciplining members of the HCJ. This follows from Article 24 of the Law of Ukraine "On the High Council of Justice", which provides such grounds for the dismissal of a member of the High Council of Justice as gross or systematic neglect of duties, which is incompatible with the status of a member of the High Council of Justice or showed his incompatibility with the position held, the admission of other behavior that undermines the authority and public trust in justice and the judiciary, including non-compliance with the ethical standards of a judge as a component of the professional ethics of a member of the HCJ.

As a result, a number of conclusions were drawn: 1) the professional ethics of a member of the HCJ currently does not include its own formalized rules of conduct. The standard of ethics of a judge, which are actually the norms of professional ethics of a member of the HCJ; 2) the professional ethics of a member of the HCJ exerts a regulatory influence both on the professional sphere of activity of the member of the HCJ and on his personal life; 3) the regulatory nature of the norms of judicial ethics extends not only to judges, but also to other persons responsible for ensuring the independence of the judiciary in the state, in particular, members of the High Judicial Council.

Key words: judge's ethics, professional ethics, the High Council of Justice, the status of a member of the High Council of Justice, judicial governance, integrity, independence of the judiciary.

Постановка проблеми. Відповідно до Основного Закону нашої держави в Україні діє Вища рада правосуддя (ВРП), яка відповідає за забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів. Зазначена місія свідчить, що ВРП є невід'ємною складовою належного функціонування системи судового захисту прав і свобод особи у правовій, демократичній державі.

Наведене зумовлює чималий інтерес до питань організації та функціонування ВРП з боку представників різних органів державної влади та громадянського суспільства. Об'єктом особливої уваги ВРП стала з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя», який запровадив нові правила щодо процедури обрання/призначення на посаду членів Вищої ради правосуддя. Водночас, нової редакції зазнали норми Закону України «Про Вищу раду правосуддя», які безпосередньо стосуються статусу члена ВРП. Наприклад, в новій редакції було викладено статтю 6, частина перша якої передбачає, що особа, яка претендує на посаду члена ВРП, повинна, серед іншого, відповідати критеріям професійної компетентності, професійної етики та доброчесності.

Ураховуючи, що ВРП є ключовим органом, відповідальним за формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, вимога щодо наявності у членів ВРП таких чеснот як професійність, етичність, доброчесність, авторитетність вбачається цілком закономірною [1].

Таким чином, у нормативному змісті статусу члена ВРП очевидним став акцент на його етичну складову. Це стосується як безпосередньої вказівки на професійну етику, так і використання у нормі закону такого поняття, як «доброчесність», що першочергово належить до сфери моралі.

Крім того, слід звернути увагу, що частина сьома статті 20 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» передбачає, що члени ВРП у своїй діяльності та поза її межами повинні дотримуватися встановлених для судді етичних стандартів як складової професійної етики члена ВРП.

Саме конструкція наведеної норми і привертає нашу увагу, оскільки з неї випливає, що: 1) у членів ВРП є своя професійна етика; 2) складовою професійної етики члена ВРП є стандарти суддівської етики.

Стан опрацювання. Маємо зауважити, що попри наявність певного наукового доробку, предметом якого є різні аспекти організації та функціонування ВРП (мова йде про праці таких учених як Н.М. Бакаянова, О.А. Боровицький, О.В. Гончаренко, Р.В. Ігонін, Ю.О. Косткіна, В.В. Кривенко, І.В. Назаров, Л.М. Москвич, Л.В. Тацій та інші), питання професійної етики членів ВРП, впливу стандартів суддівської етики на її формування, залишаються поза увагою наукової спільноти.

Саме тому **метою** нашої публікації є дослідження суддівської етики у контексті її впливу на формування професійної етики членів Вищої ради правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Варто розпочати з того, що оскільки першочергово мова йде про професійну етику члена ВРП, то закономірно її слід розглядати з урахуванням підходів до тлумачення поняття «професійна етика», яке є полісемантичним за своїм змістом.

Так, Будагьянц Л.М. наголошує, що «професійна етика» трактується різним чином. Це, по-перше, професійні моральні кодекси. По-друге, це їх рефлексивне і, очевидно, експертне супроводження. По-третє, це більш спеціалізована інтелектуальна діяльність з їхнього обґрунтування. По-четверте, можна витлумачити так, що професійна етика це саме спеціальна діяльність із приводу норм професійної моралі, не виключено, що в тому числі і дослідницька, поряд з професійною етикою як сукупністю норм. У найбільш вузькому значенні вона постає як «лише те, що люди повинні або не повинні робити в рамках своєї професії» [2].

Власне, саме такий підхід застосовано у Коментарі до Кодексу суддівської етики: «Аналізуючи походження поняття суддівської етики, варто зазначити, що вона є різновидом професійної етики, однієї із галузей етичної науки, науки про мораль. Етичні норми являють собою систему ідей і уявлень про правильну і неправильну поведінку, які вимагають виконання одних дій і забороняють інші. Етичні вимоги до поведінки судді закріплені саме в Кодексі професійної етики судді і являють собою сукупність моральних правил поведінки судді, за допомогою яких можна оцінити його дії з погляду таких цінностей, як справедливість, сумлінність, гідність, людяність тощо [3, с.13].

Якщо йти таким шляхом, то відразу стає очевидною відсутність формалізації моральних правил поведінки члена ВРП. У членів ВРП наразі немає власного умовного етичного кодексу поведінки.

Певне уявлення про професійну етику членів ВРП дає норма статті 9-1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», відповідно до якої, «кандидат на посаду члена ВРП вважається таким, що відповідає критерію професійної етики та доброчесності, якщо є незалежним, чесним, неупередженим, непідкупним, сумлінним, дотримується етичних норм та демонструє бездоганну поведінку в професійній діяльності та особистому житті, а також стосовно якого немає сумнівів щодо законності джерел походження майна, відповідності рівня життя кандидата або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата його статусу» [4].

Однак, як бачимо, йдеться швидше про риси, моральні якості, чесноти, які повинні бути притаманні члену ВРП, аніж про правила його поведінки у професії. Хоча, звісно, одне не може існувати без іншого. Адже саме особистісні характеристики визначають манеру поведінки кожної людини.

Утім, все таки певну їх трансформацію у площину «діяльності» можна спостерігати, якщо звернутися до змісту присяги члена ВРП, який врегульований у ст.19 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»: «Присягаю сумлінно, чесно і неупереджено здійснювати повноваження члена Вищої ради правосуддя для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції України і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів» [4].

Отже, член ВРП зобов'язаний сумлінно, чесно та неупереджено здійснювати свої повноваження.

Власне, сам факт того, що особа набуває статусу члена ВРП, складаючи присягу, свідчить про етичну основу цього професійного статусу, і що етика справляє відповідний регуляторний вплив на нього. Адже, як слушно зазначається в енциклопедичній літературі, присяга історично склалася як моральний, релігійний (а не правовий) акт – клятва, обіцянка, забезпечені страхом покарання від вищої сили (Бога). Прийнято вважати, що присяга – це: 1) урочиста офіційна обіцянка дотримуватися

певних зобов'язань, клятва вірності якій-небудь справі; 2) урочиста обіцянка, часто підкріплена згадуванням чогось дорогого, священного для того, хто обіцяє; 3) запевняння у правдивості сказаного [5, с. 654]. Сутність присяги полягає в офіційному зобов'язанні, яке бере на себе особа з нагоди вступу в особливий соціальний стан, що передбачає усвідомлення нею виняткової відповідальності у виконанні взятих на себе обов'язків. Присяга сьогодні поєднує в собі правові, морально-етичні, соціальні норми, які лаконічно характеризують значимість і розкривають зміст діяльності, до якої має намір приступити особа, яка складає присягу. Складення особою присяги передбачає її відданість обраній професії, що зумовлює особливе ставлення до принципів, на яких вона ґрунтується, та дотримання вимог і пересторіг, до яких вона зобов'язує [6, с. 230].

Отже, наразі єдиним інструментом, який орієнтує членів ВРП у питанні дотримання їхньої професійної етики, є норми суддівської етики, що зумовлено згаданим на початку цієї статті законодавчим положенням, відповідно до якого члени ВРП у своїй діяльності та поза її межами повинні дотримуватися встановлених для судді етичних стандартів (частина сьома статті 20 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»).

Як відомо, етичні стандарти судді містяться у багатьох документах як міжнародного, так і національного рівня, що мають різну юридичну силу. Вони формують систему приписів, правил, обов'язків, обмежень, пересторог, заборон, що дозволяють будь-якій особі уявити, яка модель поведінки є належною, а яка ні. Недаремно, в одному з ключових для суддівської етики документів – Бангалорських принципах поведінки суддів, зазначається, що вони (принципи) адресовані суддям для використання як інструкції, а також судовим органам для використання як базових принципів регламентації поведінки суддів. Крім того, вони покликані сприяти кращому розумінню та підтримці здійснення правосуддя з боку представників виконавчої та законодавчої влади, адвокатів та суспільства в цілому [7].

У контексті зазначеного А.М. Бірюкова та І.Д. Кондратова слушно підмітили, що «по-перше, етичні стандарти призначаються, спрямовуються суддям, орієнтуючи їх у професійній і позапрофесійній діяльності, визначаючи до певної міри абстрактності модель їх бажаної чи необхідної поведінки. Тому стосовно суддів вони виконують інструктивну й указівну роль. Але, крім цього, вони виконують роль превенції. По-друге, стандарти суддівської етики... відіграють роль регулятора, крізь призму якого аналізується, оцінюється та вирішується конкретна ситуація, з якою стикається суддя у своїй діяльності... Зрештою, стандарти суддівської етики адресуються суспільству, даючи його численним членам уявлення про «ідеальну» постать судді, його поведінку і загалом судову владу в державі. Саме вони слугують основою для формування в суспільстві довіри до суду. Тому етичні стандарти також виконують інформаційну й іміджеву роль» [8].

Відтак і для членів ВРП стандарти суддівської етики слугують інструкцією, вказівкою, превенцією, а також регулятором поведінки. На додаток до цього вони слугують інструментом дисциплінування членів ВРП. Це випливає зі статті 24 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», яка серед підстав для звільнення члена ВРП передбачає таку підставу як грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом члена ВРП або виявило його невідповідність займаній посаді, допущення іншої поведінки, що підриває авторитет та суспільну довіру до правосуддя та судової влади, у тому числі недотримання етичних стандартів судді як складової професійної етики члена ВРП.

Наголос на тому, що саме недотримання етичних стандартів судді може стати приводом для звільнення члена ВРП з посади нашоєхує нас на думку, що за відсутності інших складових наразі професійна етика члена ВРП фактично зводиться до стандартів суддівської етики.

Тому цілком закономірно, що професійна етика члена ВРП розповсюджується на сферу як професійного, так і його особистого життя.

Тут важливо зауважити, що орієнтація членів ВРП на стандарти суддівської етики має під собою підґрунтя, що стосується чинників суб'єктивного та об'єктивного характеру. По-перше, слід звернути увагу, що у складі ВРП переважають представники суддівського корпусу: судді або судді у відставці, що відповідає міжнародним стандартам. Набуваючи статусу члена ВРП, вони не втрачають статусу судді чи судді у відставці (щодо останнього статусу слід нагадати, що відставка судді залишає за особою право іменуватися суддею та покладає на неї морально-етичні обов'язки, зумовлені цим правом [9]), а отже, повинні дотримуватися стандартів суддівської етики, незалежно від того, чи зобов'язує їх до цього Закон України «Про Вищу раду правосуддя». По-друге, глобальна місія ВРП – гарантувати незалежність судової влади, основою якої є незалежні суди та судді, зумовлює необхідність інституціональної та функціональної незалежності цього органу. Лише в цьому випадку можна говорити про

функціональну легітимність ВРП, яка базується на громадській довірі, що створюється, через відмінну роботу, прозорість і підзвітність [10]. Етичні стандарти поведінки в такому разі є її необхідною передумовою. Власне, на цьому окремо наголошує Консультативна рада європейських суддів: «члени судової ради мають відповідати найвищим етичним стандартам і повинні притягатися до відповідальності за свої дії через належні засоби. ... Судові ради мають розробити стандарти професійної та етичної поведінки своїх членів, які є судьями, і членів, які не є судьями, а також внутрішні процедури розслідування недоліків. Члени рад повинні діяти у відповідності до цих стандартів і цінностей незалежності, безсторонності і доброчесності» [10].

Висновки. Припис КРЕС щодо розробки стандартів поведінки членів ВРП з урахуванням їх диференціації («членів, які є судьями, і членів, які не є судьями») окреслює для нас перспективу подальших досліджень за обраною тематикою. Проте здійснений вище аналіз наразі дозволяє сформулювати ряд висновків:

1. Професійна етика члена ВРП наразі не передбачає власних формалізованих правил поведінки. Орієнтиром слугують стандарти суддівської етики, які закріплені в різноманітних документах міжнародного та національного рівнів. Фактично нині лише норми суддівської етики і є нормами професійної етики члена ВРП.

2. Професійна етика члена ВРП здійснює регуляторний вплив як на професійну сферу діяльності члена ВРП, так і на його особисте життя.

3. Регуляторний характер норм суддівської етики розповсюджується не лише на суддів, а й на інших осіб, які відповідають за забезпечення незалежності судової влади в державі, зокрема членів ВРП. Для них стандарти суддівської етики слугують інструкцією, вказівкою, превенцією, а також інструментом дисциплінування.

Список використаних джерел:

1. Хотинська-Нор О.З. Професійна компетентність як вимога до членів Вищої ради правосуддя: проблеми правової регламентації. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021 р., Чернівці). Чернівці: 2021. С. 82–85.
2. Будагьянц Л.М. Форми існування моральних феноменів та статуси професійної етики. *Вісник Національної академії оборони України*. 2010. № 4. С. 225–228.
3. Коментар до Кодексу суддівської етики: затверджено рішенням Ради суддів України. 04.02.2016. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr001414-16#Text>.
4. Про Вищу раду правосуддя: Закон України. 21.12.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>.
5. Юридичний словник. 2-е вид., перероб. і доп. К., 1983. 871 с.
6. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Науково-практичний коментар / за заг. ред. М.А. Погорецького, О.З. Хотинської-Нор, О.Г. Яновської. Київ: Алерта, 2019. 668 с.
7. Бангалорські принципи поведінки суддів: схвалено Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text.
8. Бірюкова А.М., Кондратова І.Д. Етичні стандарти діяльності судді: поняття та роль. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Т.91. С. 21–29.
9. Хотинська-Нор О.З. Статус судді у відставці: проблеми правового регулювання. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 2. С. 107–117.
10. Висновок № 24 (2021) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи «Еволюція судових рад і їхня роль у незалежних і безсторонніх судових системах». Рада Європи. 05.11.2021. Страсбург.